

Neobiota (exoten) in de Waddenzee. Samenvatting.

Op de 11e Trilaterale Waddenzee regeringsconferentie (Sylt, Duitsland, maart 2011) hebben de drie Waddenzee landen besloten een gezamenlijke strategie voor de omgang met exoten (neobiota) te ontwikkelen. Het programma „Naar een Rijke Waddenzee“ heeft Bureau Waardenburg opdracht gegeven een inventarisatie te maken van beleid en onderzoek met betrekking tot neobiota in de internationale Waddenzee. Het doel was een overzicht te krijgen van de stand van zaken met betrekking tot de volgende vijf thema's die een relatie hebben met de introductie van exoten in de internationale Waddenzee:

- Ballastwater
- Aquacultuur
- Biofouling
- Waddeneilanden
- Secundaire introducties via natuurlijke verspreidingsroutes.

De opdracht werd gecoördineerd door het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS) en uitgevoerd in samenwerking met GoConsult (Hamburg, Duitsland) in de periode mei - augustus 2011. Voor elk van de vijf bovengenoemde thema's werd aandacht besteed aan (ontwikkelingen in) beleid en juridische aspecten, monitoring en onderzoek en zijn hiaten vastgesteld en aanbevelingen gedaan.

Verschillende experts op het gebied van uitheemse soorten in Denemarken, Duitsland en Nederland werden geconsulteerd om materiaal voor de inventarisatie te verkrijgen, maar de meeste informatie is verzameld op wetenschappelijke bijeenkomsten, door interviews met expertgroepen en door middel van literatuur en internet recherche.

Het wordt sterk aanbevolen een duidelijke organisatiestructuur op te zetten voor de ontwikkeling en implementatie van een trilaterale strategie om betrokkenheid en financiering te borgen. Daarvoor is samenwerking tussen verschillende autoriteiten en organisaties nodig op verschillende niveaus, waaronder rijk, provincies en regio's, zowel trilateraal als nationaal.

De inhoud van een trilaterale strategie moet worden gebaseerd op een beleidscyclus, bestaande uit preventie, early warning, monitoring en risicobeoordeling, besluitvorming, beheermaatregelen en evaluatie. Om deze beleidscyclus te effectueren moet een trilaterale strategie zich richten op preventie (hoogste prioriteit), early warning en signalering door monitoring, risicobeoordeling en eliminatie of beheer.

Het vergroten van bewustwording bij autoriteiten, ondernemers, wetenschappers en het publiek is een belangrijk instrument voor preventie. Verschillende bestaande websites (zoals DAISIE, NOBANIS) en wetenschappelijke en publieke presentaties kunnen voor dit doel worden gebruikt, maar het kan ook worden overwogen flyers ter beschikking te stellen, naar invasieve soorten te verwijzen op displays bij kustevenementen (zoals aquaria) en speciale aandacht te besteden aan exoten in verschillende natuurgidsen voor de Waddenzee.

Adequate monitoring en risicobeoordelingen zijn nodig voor vroegtijdige signalering en detectie van nieuwe introducties. In 2009 zijn verscheidene specifieke inventarisaties in de Waddenzee uitgevoerd, gericht op de aanwezigheid van exoten. Het wordt aanbevolen deze inventarisaties te herhalen en te standaardiseren door ze deel uit te laten maken van het Trilaterale Monitoring en Assessment Programma (TMAP) voor de Waddenzee. Het moet ook in overweging worden genomen aanvullende „biosecurity checks“ voor nieuwe exoten uit te voeren, als onderdeel van reeds bestaande monitoring programma's (zoals die voor mosselen en Japanse oesters en programma's voor het beoordelen van zwemwaterkwaliteit) of om bestaande programma's uit te breiden met zones waar nieuwe exoten waarschijnlijk het eerst ontdekt zullen worden (zoals standaard monsterpunten in havens waar ballastwater wordt geloosd).

Verskillende beleids- en richtlijnen verlangen het identificeren en toepassing van beheermaatregelen om de introductie en verdere verspreiding van nieuwe uitheemse soorten te voorkomen. Er zijn al verscheidene van dergelijke beheermaatregelen in gebruik of in ontwikkeling in de drie Waddenzee landen, te weten het behandelen van mosselen met zoet water voordat ze uitgezaaid worden op mosselpercelen, ballastwater behandelingssystemen, andere ballastwater beheermaatregelen zoals ballastwater uitwisseling en/of richtlijnen voor het beperken van de introductie van uitheemse soorten door biofouling van scheepsrompen. Het is urgent dat deze maatregelen worden geïnterpreteerd en geïmplementeerd.

Wanneer een invasieve exoot eenmaal in de Waddenzee is binnengekomen en duurzaam gevestigd is, zijn de mogelijkheden voor uitroeiing en beperking gering. Als een nieuwe uitheemse soort wordt vastgesteld in een specifiek en beperkt gebied, zoals in een haven, dan moeten pogingen worden ondernomen om dat gebied te isoleren en de soort uit te roeien met technieken zoals vissen, het schoonmaken van constructies, filtreren van water, vangen, baggeren, handmatig verwijderen enz.. Als een nieuwe uitheemse soort pas wordt ontdekt nadat al een verspreiding heeft plaatsgevonden en de soort meer algemeen is geworden (zoals meestal het geval), dan is uitroeiing waarschijnlijk niet haalbaar. De inspanningen moeten dan worden gericht op het vaststellen van maatregelen om verder verspreiding te voorkomen naar gebieden waar de soort ernstige negatieve effecten kan hebben (zoals het bedreigen van biodiversiteit in beschermde gebieden op zee, het verlagen van de opbrengst van aquacultuur, het beïnvloeden van recreatieve activiteiten).

De volgende belangrijkste tekortkomingen en aanbevelingen zijn vastgesteld:

Ballastwater

1. De IMO Ballast Water Management (BWM) Conventie en zijn ratificatie door de drie Waddenzee staten moet worden bevorderd. Nederland heeft dit instrument al geratificeerd. Een trilaterale aanpak is nodig voor de eigenlijke implementatie om te voorkomen dat verschillende eisen worden gesteld in de drie Waddenzee landen. Een geschikt platform zou het bestaande platform van het Ballast Water Opportunity (BWO) project kunnen zijn.
2. Het is urgent om een regionaal geconcentreerde inspanning voor het bevorderen en faciliteren van wetenschappelijk en technisch onderzoek aan BWM en het monitoren van de effecten van BWM nadat de conventie van kracht is geworden. Havenstaten moeten voor adequate training van hun personeel zorgen.

3. Monitoringprogramma's voor de herkenning van exoten in ballastwater zijn in ontwikkeling. Echter, schepen kunnen exoten niet alleen met ballastwater transporteren. Dit is ook mogelijk doordat exoten aan de romp zijn gehecht, in sediment dat zich ophoopt op de bodem van ballast tanks, aan de binnenwanden van ballastwatertanks, aan ankerkettingen, in de zg. "sea chests" en in het koelwatersysteem van de machine. In overweging moet worden genomen om monitoring programma's met deze vectoren uit te breiden.
4. Een geharmoniseerde aanpak is nodig voor het nemen en verwerken van monsters voor controle op naleving, om te voorkomen dat het ballastwater van hetzelfde vaartuig in de ene haven in orde wordt bevonden en in de andere niet vanwege het gebruik van verschillende methoden.
5. Waarschuwingen zouden kunnen worden uitgegeven om te voorkomen dat ballastwater wordt ingenomen in zones waar nieuwe uitheemse soorten zijn ontdekt.
6. Een geharmoniseerde risicobeoordelingprocedure voor het uitzonderen van vaartuigen van ballast water vereisten, gebaseerd op IMO aanbevelingen, moet worden ontwikkeld.

Aquacultuur

7. De Verordening van de Raad Nr 708/2007 betreffende het gebruik van uitheemse en plaatselijk niet voorkomende soorten in aquacultuur verplicht lidstaten alle toepasselijke maatregelen te nemen om negatieve effecten op biodiversiteit te voorkomen die voortvloeien uit de verplaatsing van aquatische organismen en de verspreiding daarvan. De implementatie van deze verordening in de Waddenzee gebeurt op dit moment op nationaal niveau door middel van verschillende nationale beleids- en wettelijke instrumenten. Een trilaterale benadering is nodig om de consistentie tussen de verschillende Waddenzee landen te verbeteren.
8. Monitoringprogramma's en risicobeoordelingen van het introduceren van uitheemse soorten door aan aquacultuur gerelateerde activiteiten zijn verplicht onder de Europese verordening betreffende het gebruik van uitheemse en plaatselijk niet voorkomende soorten in aquacultuur. Verschillende monitoringprogramma's zijn al opgezet in de drie Waddenzee landen maar een trilaterale benadering zou kunnen worden ondernomen om de verplichtingen te implementeren om consistentie te verbeteren. Met betrekking tot het vaststellen van het risico van het transporteren van invasieve exoten door schelpdiertransporten kan worden overwogen een standaard trilateraal monitoringprotocol te ontwikkelen, gebaseerd op het Nederlandse protocol sinds 2010 wordt toegepast.
9. Het wordt aanbevolen regelmatige inventarisaties van exoten op aquacultuur percelen en touwen op te nemen in het Trilaterale Monitoring en Assessment Programma (TMAP) voor de Waddenzee en aanvullende controles uit te voeren voor nieuwe uitheemse soorten als onderdeel van reeds bestaande monitoring programma's (zoals de monitoring programma's voor mossel en Japanse oester).
10. Er zijn verscheidene inventarisaties uitgevoerd naar de aanwezigheid van exoten op mosselzaadinstallaties, percelen en big-bags voor mossel transporten. Schepen die worden gebruikt voor aquacultuur activiteiten kunnen ook uitheemse soorten transporteren, aangehecht aan de romp. In overweging kan worden genomen monitoringprogramma's uit te breiden met deze

vector en wel door deze aanvullende monitoring deel uit te laten maken van de vergunningsvoorwaarden.

11. Hoewel verscheidene studies zich hebben gericht op het identificeren en kwantificeren van mosseltransporten van en naar de Waddenzee en alle mosseltransporten moeten worden ingevoerd in het Europese TRACES systeem, is er in dit stadium geen overzicht beschikbaar van alle mosseltransporten van en naar de Waddenzee of binnen verschillende delen van de Waddenzee.

Biofouling

12. Er zijn op dit moment geen verplichte regelingen om de verspreiding van uitheemse soorten te voorkomen, maar IMO heeft recentelijk richtlijnen voor het beheer van romp biofouling voor de internationale scheepvaart besloten. Het moet in overweging worden genomen deze richtlijn verplichtend te maken voor de Waddenzee, zoals dat het geval is voor de Europese verordening betreffende het gebruik van uitheemse en plaatselijk niet voorkomende soorten in aquacultuur. De praktische implementatie van deze richtlijn in de internationale Waddenzee moet worden besproken en georganiseerd op trilateraal niveau.

13. Voor de aanpak van biofouling van rompen van recreatievaartuigen moeten gebruikersvriendelijke beheermaatregelen worden ontwikkeld, gebaseerd op de recentelijk aangenomen IMO richtlijnen, en ter beschikking worden gesteld aan alle toeristen en recreatieve voorzieningen in de internationale Waddenzee (zoals jachthavens en scheepswerven voor recreatievaartuigen). Deze richtlijnen moeten worden ontwikkeld op trilateraal niveau en moeten niet alleen van toepassing zijn op recreatievaartuigen in de Waddenzee, maar ook op vaartuigen die vanuit andere gebieden naar de Waddenzee reizen. Het vergroten van de bewustwording van schippers van recreatievaartuigen is een belangrijke stap in dit proces.

14. Er moet een gestandaardiseerd en lange-termijn monitoring programma worden ontwikkeld dat zich niet alleen richt op de aanwezigheid van exoten op scheepsrompen en constructies, maar ook op de rol van biofouling van deze structuren als vector (dit houdt in het verzamelen van informatie over scheepsbewegingen, het verzorgen van rompen inclusief schoonmaakprotocollen etc.). Het monitoringprogramma dat voor Nieuw Zeeland is ontwikkeld kan als voorbeeld dienen voor de ontwikkeling van dit programma.

15. Sinds het verbod van anti-fouling verven met TBT door de IMO in 2001, zijn verschillende anti-fouling verven zonder tin ontwikkeld, evenals andere methoden (zoals ultrasone anti-fouling systemen) om biofouling van scheepsrompen te voorkomen. Het wordt aanbevolen deze ontwikkelingen te volgen, zowel nationaal als internationaal en te overwegen de toepasbaarheid van deze nieuwe methoden voor vaartuigen in de Waddenzee te testen.

Waddenzee eilanden

16. Er bestaat momenteel geen specifiek beleid voor exoten op de eilanden. Dit onderwerp wordt met nationale wetgeving behandeld. Dit is een tekortkoming omdat de situatie op de eilanden sterk verschilt van die van het vasteland. Wanneer soorten die inheems zijn op het vasteland, zoals vossen, een eiland bereiken, kan dit een daadwerkelijke bedreiging zijn voor de eiland biodiversiteit, in het

bijzonder voor bodembroedende kolonievogels. Bovendien kunnen, vanwege de kleine schaal van eilanden, early warning en succesvolle beheermaatregelen beter uitvoerbaar zijn dan op het vasteland.

17. Het wordt aanbevolen een eiland-specifiek beleid te ontwikkelen en implementeren door middel van een trilaterale strategie. Implementatie moet inhouden een adequaat early warning systeem, een overzicht van huidige inheemse en uitheemse soorten, een lijst van meest gevaarlijke soorten en het vaststellen van eliminatie of beheer maatregelen, inclusief een kosten-baten analyse.

Secundaire introducties via natuurlijke verspreidingsroutes

18. Wanneer een soort eenmaal in de Waddenzee is geïntroduceerd, zal het moeilijk zijn verdere verspreiding door natuurlijke verspreidingsroutes te beperken. Deze houden in transport door waterstromen en/of wind, klimaatverandering, transport door mobiele organismen en de aanwezigheid van reeds gevestigde exoten die een geschikt habitat voor andere nieuwe invasieve exoten vormen (invasie melt-down). Het monitoren van de verdere verspreiding van zulke soorten en het vaststellen van effecten en beheermaatregelen (zoals dat op het moment het geval is) is dan waarschijnlijk het enige wat gedaan kan worden. Gezamenlijke eliminatiecampagnes kunnen echter worden doorgevoerd.

19. Menselijke activiteiten zijn de belangrijkste vectoren, verantwoordelijk voor primaire introducties, maar er moeten inspanningen worden ondernomen tot het vaststellen van exoten die de Waddenzee in de toekomst kunnen bereiken als gevolg van veranderingen in natuurlijke omstandigheden. Het gebruik van actuele informatie met betrekking tot zeestromingen en klimaatverandering, lijsten van exoten die al aanwezig zijn in de aan de Waddenzee grenzende gebieden en levensgeschiedenis kenmerken van deze soorten kunnen een vroegtijdige indicatie geven welke exoten in de toekomst zouden kunnen arriveren.